

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.11, november 2017

Indledningen er redigeret af Johnny Kondrup og Else Riisager

Tilsyn ved dr.theol. h.c. Niels Jørgen Cappelørn

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktcommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?, “Et Par Ord om min Dimisprædiken i Anledning af Brevet i Skilderiets No. 72” og “Til Publikum!”

ved Vanja Thaulow

Indhold

- 1 Grundtvigs kristne gennembrud
- 2 Grundtvig kaldes hjem til Udby
- 3 Indholdet i *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?*
 - 3.1 Digtet
 - 3.1.1 Metriske oplysninger
 - 3.2 Fortalen
 - 3.3 Prædikenen
 - 3.3.1 Temaer
 - 3.3.2 Prædikestil
- 4 Modtagelse
 - 4.1 Klagesag
 - 4.2 Polemik i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn
 - 4.3 Reaktionen i udlandet
- 5 Grundtvigs senere udtalelser om dimisprædikenen
- 6 Dimisprædikenens placering i forfatterskabet
- 7 Anvendt litteratur
 - 7.1 Trykt

1 Grundtvigs kristne gennembrud

Grundtvigs dimisprædiken *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?* fra 1810 er berømt og berygtet. Den vandt sin berømmelse pga. den klage, som seks københavnske præster indsendte over den, og den lange sag, der fulgte efter. Dimisprædiken indtager derudover en særlig plads i Grundtvigs forfatterskab, fordi den var et vigtigt led i hans kristne gennembrud. I Langelandstiden (1805-1808) beskæftigede Grundtvig sig primært med mytologi, historie og digtning, men i årene op til affattelsen af prædikenen orienterede han sig mere mod kristendommen. K.E. Bugge har formuleret det sådan, at Grundtvig foretog en bevægelse fra en overvejende 'human' intention i 1808 til en udpræget teologisk, klart bekendende argumentation i 1810 (1965, s. 136 f.). Indtil 1810 var Grundtvigs udgangspunkt ganske vist også kristendommen, men han neddæmpede den i sine trykte artikler. Først med dimisprædiken trådte han frem og ytrede sig offentligt om sin kristne tro (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 327).

Prædikenen blev indledningen til en periode i Grundtvigs liv præget af kristen opvækkelse. I efteråret 1810 kastede han sig over læsningen af korstogtidens historie og følte sig kaldet til reformator, og ved juletid 1810 gennemlevede han den alvorlige personlige krise, som ledte ham ind i en bibeltro, luthersk kristendom. Først ved krisen blev Grundtvig personligt vakt. Indtil da var hans tilgang til kristendommen overvejende intellektuel.

2 Grundtvig kaldes hjem til Udby

Anledningen til, at Grundtvig skrev sin *Dimisprædiken*, var, at hans fader, Johan Grundtvig, var svagelig og ønskede, at Grundtvig skulle komme hjem til Udby og blive hans personlige kapellan, dvs. hjælpepræst. Grundtvig var ellers godt beskæftiget som skribent og lærer i København (han virkede som historie- og geografilærer på det private gymnasium, Schouboes Institut), da han modtog det brev fra sine forældre, hvori de bad ham om at komme hjem. Han svarede den 5. marts 1810 og foreslog faderen, at han i stedet kunne søge om pension eller få en anden person som medhjælp. Hvis dette ikke kunne lade sig gøre, ville han dog gerne stille sig til rådighed: "Troer de ei at kunne være tjent med en Fremmed, da veed De, at De i mig har en Søn, som ei vil unddrage sig for den hellige Pligt, at staa en ærværdig Fader bi i Alderdommen" (*Breve* 1 1924, s. 21 f.).

Grundtvig må kort efter have fortrudt, for i et brev af 16. marts 1810 afviste han at komme hjem med det samme: "Ubetinget kunde og burde jeg ei forlade en Stilling [som ungdomslærer og skribent], hvori jeg virker med Lyst og Held". Grundtvig opfordrede igen faderen til først at undersøge, om han kunne få tilstrækkelig pension til at kunne klare sig. Ellers måtte han – som en sidste udvej – søge om at få Grundtvig som kapellan (*Breve* 1 1924, s. 22).

For at holde muligheden åben meldte Grundtvig sig til dimis, dvs. til at holde den

prøveprædiken, der kunne give ham adgang til et præsteembede. Han holdt prædikenen i Regenskirken (kirkesalen på Regensen) den 17. marts 1810 i overværelse af censor, professor P.E. Müller. På censors eksemplar af prædikenen havde Grundtvig anført følgende: “Min højærværdige Censor vil tillade mig den Bemærkning, at Prædikenen ikke er saaledes, som jeg vilde holde den for en blandet Forsamling, men saaledes som jeg i Regenskirken, i Overværelsen af nogle faa Kyndige, kunde holde den. Upassende forekom det mig, og umuligt var det mig, dér at tale, som om jeg stod for en Menighed, der samles til fælles Andagt og Opbyggelse” (citeret efter Nielsen 1889, s. 101. Kilden har ikke umiddelbart kunne findes ved søgning i rigsarkivets database). Grundtvig tilpassede altså sin prædiken til eksamenssituationen og foregav ikke at prædike for en almindelig menighed. For prædikenen afholdelse gav censor Grundtvig karakteren *Laudabilis et quidem egregie* (dvs. ‘rosværdig, endog i udmærket grad’).

Grundtvig kunne nu beklæde et præsteembede, og faderen ansøgte formelt om at få ham som personlig kapellan. Faderen skrev også til sin provst for at få ham til at lægge et godt ord ind for sig hos biskoppen (brevet er optrykt i *Kirkehistoriske Samlinger*, 2. rk. 6). Det nyttede dog ikke. Biskop Friederich Münter gav afslag med den begrundelse, at der var seks-syv tjenstledige kapellaner i stiftet, som var nærmere til at komme i betragtning. Grundtvig modtog biskoppens afslag med ro – og måske ligefrem lettelse – og skrev til faderen den 20. april: “i den faste Tro, at Intet i Livet skeer forgæves, syntes jeg at erkende et høiere Vink, at det dog vel endnu [ei] er paa Tiden for mig at blive Præst” (*Breve* 1 1924, s. 24). I brevet afviste han desuden den mulighed, at han kunne appellere til kongen. Grundtvig mente, at det ville være “umuligt med Varme at forestille Kongen en Sag, hvorom jeg ikke er enig med mig selv”. Han var altså stadig lunken, hvad angik embedet i Udby. Hans glæde ved det videnskabelige arbejde holdt ham tilbage, da han var optaget af at gøre sig gældende som skribent, ikke inden for teologien, men inden for historievidenskaben (jf. *Om Religions-Frihed* 3 1866 [1827], s. 109).

Forældrene tog Grundtvigs afslag ilde op. Moderen skrev et vredt brev til ham, som nu er gået tabt, men af Grundtvigs svar den 30. april kan man udlede, at hun har bebrejdet ham “Utaknæmmelighed, Ustadighed og det feige Sindelag, der foretrækker Lyst frem for Pligt” (*Breve* 1 1924, s. 25). Grundtvig svarede, at han anså det for menneskets højeste pligt at udføre den gerning, hvortil man følte sig kaldet. Selv følte han, at det var hans kald “gennem Videnskaberne at bidrage til Faderens Forherligelse”.

Læs mere

I hele perioden 1808-10 rugede Grundtvig over spørgsmålet, hvad der på længere sigt skulle være hans kald. Om de forskellige stadier i udviklingen af Grundtvigs kaldsbevidsthed, se Bugge 1965, s. 133 f.

Grundtvig valgte dernæst at lade sin dimisprædiken trykke under den udfordrende titel: *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?* – et omskrevet citat fra

prædikenen, s. 12. Prædikenen udkom på den velrenommerede boghandler Johann Heinrich Schubothes forlag den 14. maj 1810. Med udgivelsen ønskede Grundtvig at få de teologiske studenter i tale og gøre dem opmærksomme på samtidens manglende forståelse for kristendommen som guddommelig åbenbaring, samt vække dem til "alvorlig Grunden paa Livets store Gaader" (jf. *Dimisprædiken*, fortalen, s. [7]). Grundtvig har derudover haft et personligt motiv til at udgive prædikenen, nemlig at glæde sin gamle far (jf. digtet, hvori han tilegner faderen prædikenen) og forbedre det anstrengte forhold til forældrene. Den 7. maj sendte han to eksemplarer af dimisprædikenen til forældrene med en bøn til faderen: "miskend nu ikke deres Søn, fordi han har maattet lade et af Deres Ønsker uopfyldt" (*Breve* 1 1924, s. 27).

3 Indholdet i *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?*

Da Grundtvig udgav den prædiken, som han havde holdt i Regenskirken, forsynede han den med både et tilegnelsesdigt og en fortale.

3.1 Digtet

I digtets to første strofer beskriver Grundtvig, hvor nemt det var at finde ædle mænd, som han kunne tilegne sine mytologiske værker. Værkerne var dedikeret til tre fremtrædende mænd i det københavnske kulturliv, nemlig Rasmus Nyerup (*Om Asalæren*, 1807), Christen Pram (*Nordens Mytologi*, 1808) og Adam Oehlenschläger (*Optrin af Nordens Kæmpeliv*, 2. del, 1809). Men hvem kunne Grundtvig dedikere et kristent værk til? Han antyder, at det er svært at finde værdige emner. I strofe 3-6 giver han svaret: hans fader, Johan Grundtvig, er den 'ædling' (dvs. ædle person), der fortjener en dedikation for gennem 50 år at have forkyndt Guds ord og dyrket sin tro.

3.1.1 Metriske oplysninger

6 strofer a 7 vers. Digtet er i to dele med to forskellige versemål. Delene er adskilt af skillestreg.

Strofe 1-2:

Versemaal: trokæisk.

Stavelsesantal: 9 10 9 10 9 9 10.

Rimstilling: ababccd; a ♂, b ♀, c ♂, d ♀.

Strofe 3-6:

Versemaal: jambisk.

Stavelsesantal: 10 11 10 11 10 10 11.

Rimstilling: ababccd; a ♂, b ♀, c ♂, d ♀.

Se i øvrigt [Vejledning til metriske oplysninger](#).

3.2 Fortalen

Fortalen har to hovedbudskaber. For det første protesterer Grundtvig imod dimisprædikenen som eksamensform. Han finder det kunstigt at skulle prædike, som om der var en menighed til stede, når der kun er en censor og måske et par andre teologisk uddannede tilhørere. Han har derfor valgt at tale til dem, der er til stede, ikke til en tænkt menighed. Fortalen rummer således nogle af de samme overvejelser, som Grundtvig oprindeligt havde meddelt censor, da han indleverede prædikenen.

For det andet vil Grundtvig sætte forholdet mellem tro og videnskab på plads. Videnskaberne skal dyrkes med 'hellig alvor', fordi Gud også åbenbarer sig gennem dem, men der er en grænse for den menneskelige erkendelses formåen. Sjælens hjem, 'det evige', er utilgængeligt for al jordisk viden, og kun ved troen kan mennesket finde hjem. Grundtvig fremsætter her en negativ trosbekendelse (Kofoed 1954, s. 110): Mennesket kan ikke ved egen hjælp, hverken ved videnskaberne eller poesien, nå til erkendelse af tilværelsens inderste gåder. Han kritiserer i denne sammenhæng den videnskabsdyrker, der vil "begribe eller forkaste og ei kende noget Tredie", nemlig at tro (s. [7]).

Heri ligger et dobbelt sigte. Man fornemmer umiddelbart brodden imod rationalismen og dens forudsætning, at fornuften i sig selv er i stand til at erkende tilværelsens inderste, men Henning Høirup har argumenteret overbevisende for, at Grundtvig også sigter til Schellings filosofi (1949, s. 66). Det var Schelling, der hævdede, at den store tænker enten vil hele sandheden eller slet ingen sandhed (Schelling 1809, s. V). Grundtvig var meget inspireret af Schellings idealistiske system i Langelandstiden 1805-1808, se indledningen til "Om Religion og Liturgie", afsnittet "[F.W.J. Schellings naturfilosofi](#)". Siden tog han afstand fra Schellings filosofi, og her i fortalen kritiserer han altså både rationalismen og Schellings filosofi for at ville bestemme gudsbegrebet uden om troen. Dimisprædikenen bliver nogle steder tvetydig pga. dette dobbelte sigte (Michelsen 1956, s. 102).

3.3 Prædikenen

3.3.1 Temaer

Prædiketeksten er taget fra Matt 5,15-16 (Grundtvig oplyser fejlagtigt Matt 5,16-17): "Man tænder heller ikke et lys og sætter det under en skæppe, men i en stage, så det lyser for alle i huset. Således skal jeres lys skinne for menneskene, så de ser jeres gode gerninger og priser jeres fader, som er i himlene". Ifølge Henning Høirup (1949, s. 67) var P.E. Müllers oplæg egentlig et andet vers fra Matthæusevangeliet, nemlig 6,22: "Øjet er Legemets lys. Er dit øje klart, er hele dit legeme lyst". I begge tilfælde ville teksten være et godt udgangspunkt for – i tidens ånd – at tale om religion som moral og prædike om dyder og laster, men i stedet vælger Grundtvig at tage udgangspunkt i temaet lys og at bygge sin prædiken op omkring modsætningen mellem Jesus Kristus som verdens lys og *lumen naturale*, den menneskelige fornufts naturlige erkendelse (Høirup 1949, s. 67). Prædikenen drejer sig mao. om den i tiden omdiskuterede modsætning mellem fornuft og åbenbaring og mellem viden og tro.

Hovedbudskabet i prædikenen er anklagen imod samtidens præster. Grundtvig mener, at de forsømmer at forkynde Guds ord i overensstemmelse med, hvad Jesus

oprindelig lærte sine disciple. Hans dom lyder: "Og nu vore Kirker, jeg siger vore, thi Kristi ere de ei længer, hvad høres vel der? heel ofte forfængelig Snak om alskens Smaating paa Jord, og kommer det høit, da brammende Ord og kløgtige Taler, men idel Lærdomme, som kun ere Menneskens Bud. Herrens Ord er forsvundet af hans Hus, thi naar det og lyder, er det ikke det som høres, ikke det, som udlægges og indskærpes, det maa lade sig forvende og bruge til hos den Enfoldige at styrke Menneskers Mening" (s. 12).

Grundtvig ser det som et problem, at forkyndelsen er blevet risikoløs. Fordi 1800-tallets præster er sikret en levevej som prædikanter, har de tabt iveren. De har desuden mistet tiltroen til, at Guds ord virker. Grundtvig minder derfor sine kolleger om, at Guds ord er som et tveægget sværd (Hebr. 4,12), og at der skal kæmpes for og med det: "Striden for det himmelske Lys maa være os kærere end jordisk Rolighed" (s. 15).

Sat på spidsen er problemet, at præsterne ikke længere tror den lære, de er sat til at forkynde. De er forblændet af forstandshovmod, dvs. de tror sig Gud lig. Grundtvig beskriver, hvordan hovmodet og ringeagten for det hellige er taget til op gennem historien, og hvordan det kulminerede i oplysningstiden, hvor præsterne blev revet med af videnskabernes fremskridt og mente selv at kunne fastsætte de love, som Gud måtte virke efter. Grundtvigs konklusion lyder: "Saaledes døde Troen og med den Forkyndelsen" (s. 19).

Grundtvig kritiserer også de rationalistiske præsters prædikemåde. Det er ikke Herrens ord, der forkyndes længere, men der tales blot om "Dyder og Laster, udtværede i Sprogets Vand". Det var almindeligt i tiden, at den rationalistiske prædiken formede sig som en fornuftbegrundet moralprædiken med tale om rene hverdagsemner. Moralitet og dydslære var i fokus. Grundtvig finder imidlertid sådan en forkyndelse udvandet og mener ikke, at den tjener til at styrke andagten og troen. De 'gammeldags' troende (en hentydning til bl.a. Grundtvigs far) lades i stikken. De kan ikke længere finde deres Gud og frelser i kirken. Der høres ikke længere "hellige Toner", men blot "fremmede Lyde", som forstyrrer og slukker andagten (s. 21).

Prædikenen afsluttes med en kraftig opfordring til de kommende præster om at forkynde Guds ord: "Troen kommer af Hørelsen, og Guds Ord er det som skal høres! Lader os mandigen svinge dette Ordets kraftige Sværd mod Synd og mod Vantro, uden at agte paa Tidens letsindige Spot, uden at frygte for deres Medynk, som tro sig at være kloge! Lader os med den Følelse, som kan giennemgløde Hierterne, forkynde Folket det trøstende Evangelium, og selv stirrende mod Himlen, hvortil Herren opfoer, stræbe at vinde Borgere for hans Naades Rige!" (s. 23).

Det polemiske indhold og den indignerende tone har fået Grundtvigforskere til at karakterisere prædikenen som kristen tordentale (Kofoed 1954, s. 110) eller som "en straffeprediken over den rationalistiske præstestand og dens udtyndede forkyndelse" (Lehmann 1929, s. 85). Hvad der er særlig interessant i denne sammenhæng er, at Grundtvig skrev denne tordentale på et tidspunkt, hvor han faktisk ikke var sikker på, at han selv var kristen. Det var netop dette tvivlsspørgsmål, der blev anledningen til hans personlige krise i julen 1810. Opsangen i prædikenen gives altså ikke så meget

ud fra en personlig overbevisning og tro som ud fra en teoretisering over kristendommen. Prædikenen er både i indhold og form udtryk for, hvad man kunne kalde “studentertodoksi” (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 326). På dette punkt minder dimisprædikenen om den ligeledes studentikose og polemiske afhandling “Om Religion og Liturgie” fra 1807.

Læs mere

Prædikenen har i det hele taget mange fællestræk med “Om Religion og Liturgie”, og Grundtvig henviser da også til denne afhandling i “Et par Ord om min Dimisprædiken”. Andetsteds kalder han dimisprædikenen for “et varmt, lidt rethorisk Udtog af min Afhandling om Religion og Liturgi” (*Om Religions-Frihed* 3 1866 [1827], s. 208). Ét lighedspunkt mellem de to værker ligger i den “negative trosbekendelse”. Det var hovedbudskabet i “Om Religion og Liturgie”, at hverken poesi eller filosofi, men kun religionen kan føre mennesket til fællesskab med ‘det evige’ (det, der i fortalen hedder “Sjælens Hjem”), jf. Scharling 1947, s. 160. Et andet lighedspunkt er den krasse kritik af præsternes forkyndelse. Udfaldene imod præsterne er på mange måder grovere i “Om Religion og Liturgie” (se s. 176-181), men afhandlingen vakte slet ikke samme opsigt som dimisprædikenen, da den udkom. Den blev formentlig ikke læst af ret mange.

Intentionen i dimisprædikenen stemmer overens med intentionen i resten af Grundtvigs forfatterskab i denne periode, hvilken K.E. Bugge har karakteriseret som ‘varslende’. Grundtvig vil advare folket om kulturkrisens alvor og vise vej til en ny og sandere livsforståelse (Bugge 1965, s. 135). Man kunne også med et stærkere udtryk sige, at Grundtvigs holdning i prædikenen er militant (således Lundgreen-Nielsen 1980, s. 326). Grundtvig optræder som en zelot med sværdet i hånd, som en nidkær, fanatisk forkæmper for sin – og Guds – sag.

3.3.2 Prædikestil

Stilen i prædikenen er først og fremmest karakteriseret af retorisk patos. Grundtvig har ønsket at virke på følelserne, jf. udtryk som “Taarens tause Sprog”, “det beklemte Hierte” og “Angers Taarestrøm” (s. 21 f.). Ord som “Taare” og “Hierte” er i det hele taget gennemgående i prædikenen og giver den et momentvis sentimentalt udtryk, som står i kontrast til den grundlæggende polemiske tone.

Stilen er desuden deklamatorisk. Prædikenen er flyder over med retoriske spørgsmål, udråb og direkte tiltale i form af fælles opfordringer: “o, da lader os dog ei være forvovne og skamløse nok til at optræde som Kristendommens Tolke og besmitte det hellige Sted!” (s. 22). Ligeledes imperativer: “o saa bæv dog tilbage for den rystende Sandhed” (s. 23). Grundtvig prøver med al magt at virke på tilhørerne.

Med det højstemte og kraftfulde udtryk har Grundtvig formentlig prøvet at ramme tidens prædikeideal, som tilskrev en vis højtidelighed i udformningen. Den

dramatiske form med direkte henvendelse til tilhørerne, retoriske spørgsmål og udråb var heller ikke ualmindelig i tiden (J.P. Mynster praktiserede også denne stil), men det polemiske, aktualiserende og revsende udtryk er særligt for Grundtvig (Skautrup 1968, s. 255).

4 Modtagelse

Dimisprædikenen vakte straks efter udgivelsen stor opsigt i København. Grundtvig skriver selv i nogle senere erindringer, at “Prækenen blev reven bort og læst af hele Hovedstaden” (*Grundtvigs Erindringer* 1948, s. 93).

Prædikenen delte vandene. Mange rationalistiske præster følte sig ramt, jf. næste afsnit. Andre mente, at her var et sandhedsvidne, som virkelig forstod at tale Guds ord. Præsten Andreas Wøldike, som selv havde udgivet en række prædikensamlinger, skrev begejstret til Grundtvig: “Saa fortræffelig en Prædiken som Deres er nok aldrig holden for Dimis, og aldrig nogen Fader bleven glædet af sin Søn ved saa mageløs Dedication” (*Breve* 1 1924, s. 27). De positive reaktioner blev dog overdøvet af de kritiske røster.

4.1 Klagesag

Nogle københavnske præster blev voldsomt stødt af Grundtvigs angreb, blandt dem stiftsprovst Frederik Plum. Han udsendte derfor en rundskrivelse til Københavns præster, hvori han opfordrede dem til at underskrive en klage til det danske kancelli. En del præster svarede tilbage, at de ikke følte sig truffet af Grundtvigs kritik (jf. Brandt 1874, sp. 135), men seks ud af Københavns godt tyve præster skrev under. Det var Frederik Plum og H.G. Clausen (begge fra vor Frue kirke), som var hovedmændene bag klagen. Med sig fik de præsterne ved Helliggeistes kirke, Børge P. Kofod og Johan E.G. Bull, samt præsterne ved Petri kirke, Ludvig Manthey og Matthias Paysen. Ofte anføres de seks præster i litteraturen alle som ‘rationalistiske’, men det er for grov en generalisering. Ifølge Jens Møller var der blandt dem “flere *aldeles orthodoxe* Theologer” (1829, s. 263). I hvert fald regnedes Manthey i samtiden for ortodoks kristen (Helveg 1855, s. 398).

Klagen blev indsendt den 29. maj 1810, 15 dage efter udgivelsen af dimisprædikenen. Det er lidt uklart, hvad klagerne præcist ønskede at opnå. I klagen skriver de blot, at de vil gøre kancelliet opmærksom på denne dimisprædiken, “der vist ikke har sin Lige”, og at prædikenen indeholder “saadanne fornærmende Beskyldninger, ikke mod en enkelt Mand, men mod hele Standen, at vi som Medlemmer af Kjøbenhavns Ministerium anse det for en Pligt, vi skylde os selv og det Embede, vi beklæde [...] i kraftigste Maade at besvære os over de os dér gjorte Beskyldninger” (citeret efter Nielsen 1889, s. 104. Kilden har ikke umiddelbart kunne findes ved søgning i rigsarkivets database). De kalder desuden prædikenen et “Skandskrift” (dvs. smædeskrift) og finder, at titlen i sig selv er fornærmende. Præsterne udtrykker ikke eksplicit, hvad de ønsker, der skal ske med Grundtvig. Kirkehistorikerne har forskellige fortolkninger. Jens Møllers udlægning er, at de ville have Grundtvig tiltalt ved en offentlig domstol (1829, s. 276). Ludvig Helvegs fortolkning lyder således: “[det] fremlyste dog af hele Anklagens Tone, at hvad man ventede, var intet mindre

end et udtrykkeligt Forbud imod at Grundtvig nogensinde oftere bestee en Prædikestol” (1855, s. 404). Dette var også Grundtvigs egen opfattelse: “mine Anklagere stiledede paa [...] at spørre mig Adgangen til Stats-Kirkens Lære-Stand” (*Om Religions-Frihed* 3 1866 [1827], s. 208).

Grundtvig skrev dernæst på P.E. Müllers opfordring den 5. juli en erklæring til Det Teologiske Fakultet om, at det ikke havde været hans hensigt med dimisprædikenen at fornærme eller nedværdige hverken den gejstlige stand som helhed eller bestemte personer. Han kunne ikke begribe, at han var blevet misforstået (erklæringen er optrykt i *Breve* 1 1924, s. 28). Grundtvig har formentlig regnet med, at kancelliet ville være tilfreds med denne erklæring, og at sagen ville blive glemt.

Men kancelliet fandt det nødvendigt at indhente både biskoppens og Det Teologiske Fakultets erklæring i sagen (Koch 1879-1880, s. 228). Sagen var blevet delikat for fakultetet derved, at dets egen professor, P.E. Müller, havde givet prædikenen udmærkelse ved afholdelsen. Fakultetet måtte nu på den ene side fastholde sin egen positive vurdering af prædikenen og på den anden side komme klagerne i møde for at lægge en dæmper på gemytterne.

Fakultetets erklæring er derfor ganske nuanceret. Den roser Grundtvig for prædikenens afholdelse, idet han havde udvist en række vigtige egenskaber for en præst, nemlig “inderlig Overbeviisning om Christendommens høie Værd, Kraft til at udtrykke denne, og derved røre sine Tilhørere” (Møller 1829, s. 275). Fakultetet mener desuden, at prædikenen var fint afstemt efter tilhørerne, som jo i situationen var andre teologer. Til gengæld kritiseres Grundtvig for at have ladet prædikenen trykke. Erklæringen gør opmærksom på, at han på censors eksemplar af prædikenen udtrykkeligt havde anført, at den ikke var, sådan som han ville have holdt den for en almindelig menighed. Og det nævnes, at censor havde advaret ham imod at misbillige andre præsters adfærd i sine offentlige foredrag. Grundtvig skulle i situationen have indrømmet, at dette ville være upassende (Møller 1829, s. 270). Fakultetet antyder altså, at Grundtvig har brudt et løfte ved at lade prædikenen trykke, men dette tager Grundtvig senere afstand fra i notitsen “Til Publikum!”, se afsnittet [“Polemikken i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn”](#). Hvad klagen angår, lægger fakultetet op til en mild dom: Grundtvig burde ikke “indstævnes for Domstolene, men snarere vorde Gjenstand for en Irettesættelse, ifald ikke hans herved følgende Erklæring endog derfra skulde kunne befri ham” (Møller 1829, s. 280). Fakultetet var altså villige til at lade Grundtvig slippe billigt.

Københavns biskop, Friederich Münter, var ikke så skånsom i sin erklæring af 8. september 1810, hvor han i højere grad gav de seks præster medhold. Grundtvigs prædiken kunne efter hans mening ikke frikendes for at indeholde anklager mod præstestanden: “den danske Geistlighed har Grund til at ansee sig fornærmet, og groveligen fornærmet” (Münter 1901-1903, s. 308). Han vurderede, at præsternes klage var fremkaldt af “retfærdig Smerte”. Münter ville dog ikke tilråde en offentlig behandling af sagen, idet han mente, at en proces ville blive til en skandale for hele kirken. Han satte desuden spørgsmålstegn ved, om jurister skulle kunne dømme i en teologisk strid. Hans konklusion blev, at sagen måtte behandles som en

disciplinærsag og Grundtvig gives en alvorlig irettesættelse, enten af ham selv som biskop eller af konsistorium.

Efter at have læst de to betænkninger blev universitetsdirektionen, som bestod af Ove Malling og D.G. Moldenhawer, enige om, at sagen måtte behandles som en disciplinærsag, og da Grundtvig var alumne på Valkendorfs kollegium, regnede de konsistorium for hans nærmeste foresatte. Konsistorium indkaldte således Grundtvig til møde og irettesættelse den 5. november 1810. Da Grundtvig fik nys om dette, valgte han imidlertid at indgive en ansøgning til kongen (den 31. oktober) om at blive tiltalt og dømt efter loven, dvs. at få en regulær retssag. Det kan synes som et drastisk skridt, men Grundtvig har formentlig følt sig uretfærdigt behandlet ved, at universitetet udnyttede hans tilfældige stilling som alumne til at lade konsistorium irettesætte ham (Helveg 1855, s. 403).

Kongen, Frederik 6., sendte Grundtvigs ansøgning til kancelliets betænkning den 8. november. De gentog, hvad Münter havde sagt, at det var urimeligt at bringe et religionsspørgsmål for en verdslig domstol. Kancelliet frarådede altså kongen at gå ind på Grundtvigs forlangende, og den 5. januar 1811 resolverede Frederik 6., at Grundtvig skulle møde for konsistorium og modtage sin irettesættelse. Mødet blev holdt den 12. januar 1811. Her gav universitets rektor, professor Thomas Bugge, Grundtvig advarslen og irettesættelsen, der påtalte, at Grundtvigs fremgangsmåde i sagen “dels ved at udgive Prædikenen i Trykken, dels ved nogle Bekjendtgørelser i de offentlige Tidender i denne Anledning, og dels ved at forlange Sagen paakjendt ved Domstolene, egentlig synes at røbe en forfængelig Attraa efter at vække Opsigt” (citeret efter Nielsen 1889, s. 111. Kilden har ikke umiddelbart kunne findes ved søgning i rigsarkivets database).

Med irettesættelsen sluttede den lange sag, som uden tvivl fik alvorlige følger i Grundtvigs liv. Dels var sagen medvirkende til hans personlige krise i 1810-1811. De oprivende forhandlinger i dimissagen og det anstrengte forhold til forældrene har efter al sandsynlighed gået Grundtvig på nerverne i sommeren og efteråret 1810 og medvirket til hans psykiske sammenbrud (læs mere hos Lehmann 1929, s. 86). Dels skadede Grundtvigs optræden i dimissagen hans anseelse i enevældens bureaukrati og hæmmede hans præstelige karriere. I mange år frem kunne Grundtvig ikke få embede i København (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 328). Desuden medvirkede sagen til, at han i det københavnske borgerskabs intellektuelle miljøer blev opfattet som polemisk og kantet.

Den 3. maj 1811 blev Grundtvig dog – trods alle tovtrækkerierne – indsat som sin fars personlige kapellan i Udby, og han blev der, indtil faderen døde i 1813.

4.2 Polemik i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*

Sideløbende med klagesagen fandt der en polemik sted i avisen *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*.

16. juni 1810 bragte avisen et anonymt indlæg med titlen [“Skrivelse fra en verdslig Mand i Hovedstaden til en geistlig Mand paa Landet i Anledning af Hr. N. F. S.](#)

[Grundtvigs Dimisprædiken](#)". Den anonyme forfatter går særligt i rette med Grundtvigs udtalelse om, at man i kirkerne kun hører "forfængelig Snak om alskens Smaating paa Jord" (s. 12). Sin egen mening om denne sag udtrykker han således: "For Morallæreren gives der ingen Smaating paa Jorden. Alting, lige indtil Menneskets ubetydeligste Sysler, Sædvaner og Tilbøjeligheder, bør være hans Betragtninger værdigt, bør være ham vigtig" (sp. 1137). Med et citat af Montaigne får forfatteren dernæst vist, at Grundtvig er gammeldags; hans synspunkt, at prædikanten skal holde sig til Guds ord "er henved halvtredie Hundrede Aar gammel" (sp. 1137).

Grundtvig svarede allerede den 19. juni med "Et Par Ord i Anledning af min Dimisprædiken". Her behandler han først klagesagen, som han udtrykker forundring over. Han kan ikke forstå, at nogle har tolket hans prædiken, som om han talte om hele præstestanden. Og han mener ikke, at sagen har noget at gøre ved en verdslig domstol. Herefter kommenterer han kort det anonyme indlæg og slår fast, at han ikke deler den rationalistiske teologis optagethed af menneskets moralitet, dets dyder og laster.

Grundtvig havde oprindeligt skrevet et indlæg i en meget mere udfordrende tone. Det findes i Grundtvig-arkivet, fasc. 82.2. Her afkræver Grundtvig sine vantro kolleger en trosbekendelse og konkluderer: "I tro ikke den hellige Skrift, I tro kun det deraf, som eders Forstand synes eder Sandt og Rimeligt, med andre Ord I tro kun eder selv, om I ellers tro Nogen" (blad 3 recto f.). Grundtvig fortolker kollegernes forargelse over hans prædiken som et udslag af dårlig samvittighed: "I føle det er Uret at I lade eder kalde Kristi Tjenere, at I ved Eed have forbundet eder til at forkynde alle Skriftens Lærdomme, og gøre det dog ei, kunne ei gøre det uden at være afskyelige Hyklere, da I ikke tro dem selv. Det er eders Samvittigheds-Vidnesbyrd, som forfærder eder, og gid det maatte pine eder i Sjæl og Sind baade Dag og Nat, saa I erkendte eders gruelige Synd!" (blad 3 verso). Til sidst spørger Grundtvig direkte, hvorfor de dog ikke nedlægger deres embeder. Som Lundgreen-Nielsen konstaterer, ville et saadant indlæg i trykt form bestemt ikke have gavnet Grundtvigs juridiske stilling (1980, s. 327).

Den 10. november skrev Grundtvig endnu engang i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*. Denne gang blot en kort notits for at mane det rygte i jorden, at han skulle have lovet P.E. Müller ikke at lade sin prædiken trykke.

Det var ikke kun selve dimisprædiken, der gav Grundtvig problemer, også hans to skrivelser i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn* blev lagt ham til last. Hans henvendelser til offentligheden var noget af det, rektor påtalte i sin irettesættelse. De var med til at bidrage til billedet af Grundtvig som en person, der stræbte efter at vække opmærksomhed.

4.3 Reaktionen i udlandet

Grundtvigs prædiken fik en vis opmærksomhed i nabolandene, særlig i Tyskland. Den blev oversat af Thomas H. Jensen, dansk præst i Flensborg, og udkom i Nürnberg under titlen *Warum ist des Herrn Wort aus dessen Hause verschwunden? Eine*

Probe-Predigt (Bibliografien nr. 139B). Prædikenen udkom hos boghandler Johann Philipp Raw, som også var de tyske pietisters forlægger. Forfatteren Johan Heinrich Jung-Stilling, som var en af repræsentanterne for de gammeldags troende i Tyskland, omtalte prædikenen meget positivt (Nielsen 1889, s. 113).

I januar 1812 blev prædikenen (og dimissagen) omtalt i tillægget til *Theologische Annalen* (*Theologische Nachrichten*, s. 15-18). Den anonyme forfatter var meget venligt stemt over for Grundtvig. Han beskrev ham som Danmarks nye Luther og som en mand med sjældne gaver. Artiklen kom tilfældigvis Grundtvig i hænde i 1813, og han skrev et udkast til et svar på tysk. Udkastet er udformet som en slags åndelig selvbiografi for årene 1810-1813. Det er dog først trykt i *Grundtvig-Studier* 1958, s. 74 f.

I 1813 blev prædikenen anmeldt anonymt i maj-juni-nummeret af *Neue Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte* (s. 359-362). Recensenten mente ligesom mange af de danske kritikere, at Grundtvig havde talt for generelt om frafaldet fra Kristus og gjort mange prædikanter uret. Og dog fandt han Grundtvigs kritik rammende for en del kirker og prædikanters vedkommende og ønskede, at mange ville læse Grundtvigs prædiken og lægge sig den på sinde.

Også i Norge fandt Grundtvig tilhængere, blandt andre den lutherske, konservative biskop Johan Nordahl Brun i Bergen (Nielsen 1889, s. 112).

5 Grundtvigs senere udtalelser om dimisprædikenen

Grundtvig har forholdt sig til dimisprædikenen flere gange senere i det trykte forfatterskab, mest eksplicit i fortalen til *Bibelske Prædikener efter Tidens Tarv og Leilighed* (1816), hvori han lod prædikenen optrykke. I fortalen skriver han, at han på ingen måde bifalder hvert ord i den, eller regner den for et mesterstykke, men han lader den alligevel optrykke og anfører følgende grund: “deels er den nu engang et mærkeligt [dvs. bemærkelsesværdigt] Actstykke, ikke blot i min, men i Tidens Historie, og deels er den i alle Maader en *Fortale* til mine Prædikener, som altsaa *foran* dem har sin rette Plads” (s. IX). Han bedyrer desuden, at han ikke gentager den af personlig trods mod dens fjender. Han har dog ikke fortrudt den polemiske tone: “for skarp var den ingenlunde, men meget for læmpelig, for fattig paa Aand og Kraft, fattig på Liv og Salvelse, ikke fri for tomme Rhetor-Vendinger” (s. XXXII). Til gengæld tilstår Grundtvig, at prædikenen på visse punkter var urimelig: “i det den skyder al Skylden for Kirkens Svindsot paa Præsterne, skyder den i Grunden Skylden paa Gud, der nok vilde baade finde og løse Tunger, naar Han fandt Øren til at høre” (s. XXXII).

Også i *Om Religions-Frihed* 3, som blev skrevet i 1827, men undertrykt af censuren og først frigivet i 1866, bringer Grundtvig en række bemærkninger til dimisprædikenen. Han siger her, at det langtfra var hans mening at vække opsigt, og at prædikenen i hans øjne var “det Ubetydeligste, jeg havde skrevet, og som jeg blot lod trykke, fordi unge Forfattere heller gemme Smaat i Literaturen end i Pulten, og fordi jeg vidste, det vilde glæde min gamle Fader, som just det Aar blev Jubel-Lærer i Stats-Kirken” (s. 209). I dette skrift beskriver Grundtvig også sin vrede over dimissagen: “Nu derimod,

nu, da det skulde stemples til en borgerlig Brøde, blot literair at beklage den gamle Christendoms Forfald, ja, nu maatte Blodet dog vel engang kaage, selv i de koldeste Kar” (s. 210).

6 Dimisprædikenens placering i forfatterskabet

Som nævnt regner man normalt dimisprædikenen for et vigtigt led i Grundtvigs kristne gennembrud. De fleste Grundtvigforskere er enige om, at den er et skæringspunkt i forhold til Grundtvigs opgør med både mytologien, rationalismen og romantikken til fordel for en kristen overbevisning. Dette synspunkt har dog ikke stået uimodsagt. Niels Kofoed satte i sin afhandling *Grundtvig som selvbiograf* fra 1954 spørgsmålstegn ved, om afgrænsningen nu også lader sig så tydeligt definere. Om prædikenens tilegnelsesdigt siger Niels Kofoed: “Dette digt bærer tydeligt præg af, at han endnu kun har sat den ene fod i kirken. Digtet maa [...] henregnes under hans mytologiske forfatterskab” (s. 109). Kofoed efterlyser også klare grunde for, at dimisprædikenen skulle betegne et brud med romantik og rationalisme.

Disse klare grunde har William Michelsen imidlertid forsøgt at give i *Den sælsomme forvandling i N.F.S. Grundtvigs Liv*, s. 98 f. Michelsen påviser dels, at Grundtvig tager afstand fra rationalismen ved i prædikenen klart at hævde Bibelens myndighed over den menneskelige fornuft (jf. *Dimisprædiken* 1810, s. 18); dels at han tager afstand fra sit tidligere romantisk-amentreligiøse standpunkt ved at erkende, at han ikke har den ‘gyldne kæde’, der kan løfte mennesket til himlen (jf. *Dimisprædiken* 1810, s. 8). Med denne formulering tager Grundtvig afstand fra den romantiske idé om, at mennesket via intellektuel anskuelse kan opnå en umiddelbar erkendelse af det guddommelige, en erkendelse uden om troen på Guds ord i Bibelen. Det er altså i synet på religionen, at Grundtvig bryder med romantikken i 1810. På en række andre punkter bliver Grundtvig ved med at være præget af romantikkens ideer, tankesæt og stil.

At dimisprædikenen afgrænser sig mod både rationalismen og visse træk ved romantikken, betyder imidlertid ikke, at der er vandtætte skotter mellem Grundtvigs ‘humane’ og ‘kristelige’ forfatterskab. Der er kristne motiver i værker før 1810 (fx “Julefesten” 1809, hvis sidste strofe klinger som et præludium til dimisprædikenen), og der forekommer ‘human’ digtning efter 1810, men flertallet af Grundtvigforskere vil fastholde, at det er dimisprædikenen, der for alvor indvarsler den ny periode i Grundtvigs forfatterskab. Henning Høirup går så vidt som til at sige, at dimisprædikenen er en fortale til *hele* Grundtvigs apologetiske og erkendelsesteoretiske arbejde i årene 1810-1824 (1949, s. 66).

7 Anvendt litteratur

7.1 Trykt

- [Anonym] (1810) “Skrivelse fra en verdslig Mand i Hovedstaden til en geistlig Mand paa Landet i Anledning af Hr. N. F. S. Grundtvigs Dimisprædiken” i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, 7. årg. nr. 72, sp. 1135-

1139. København.

- Begtrup, Holger (1899) *N.F.S. Grundtvigs kristelige Opvækkelse i Vinteren 1810-11*. København.
- *Bibliografien*, se Johansen, Steen (1948-1954).
- Brandt, C.J. (1874) "Grundtvigs Dimisprædiken" i *Dansk Kirketidende*, 1874 nr. 9, sp. 135-136. København.
- Bugge, Knud Eyvin (1965) *Skolen for Livet. Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker*. København.
- Frederiksen, Emil (1948) *Den unge Grundtvig og andre Essays*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1807) "Om Religion og Liturgie" i *Theologisk Maanedsskrift for Fædrelandets Religionslærere*, februar 1807, s. 129-201. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1809) "Julefesten" i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, 7. årg., nr. 24, sp. 383-384. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1810a) "Et par Ord om min Dimisprædiken i Anledning af Brevet i Skilderiets No. 72" i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, 7. årg., nr. 73, sp. 1151-1153. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1810b) "Til Publikum!" i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, 7. årg., nr. 114, sp. 1814-1815. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1816) *Bibelske Prædikener efter Tidens Tarv og Leilighed*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1866) *Om Religions-Frihed. Tredie og sidste Stykke*. København [1827].
- Grundtvig, Johan og N.F.S. Grundtvig (1872-73) "Minder om N.F.S. Grundtvigs Virksomhed for Almueskolevæsenet. En lille brevsamling fra 1810-13" trykt i *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, 6. bind, udg. af Holger Fr. Rørdam. København.
- Grundtvig, N.F.S. et al. (1948) *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig*, udg. af Steen Johansen og Henning Høirup. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1924) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, bind 1, udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1958) "Et af Grundtvig paa tysk skrevet tilbageblik paa sig selv fra vinteren 1813-14", udg. af Steen Johansen i *Grundtvig-Studier* 1958, s. 74-83. København.

- Helveg, Ludvig (1855) *Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen*, bind 2. København.
- Høirup, Henning (1949) *Grundtvigs syn paa tro og erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk aksiom hos Grundtvig*. København.
 - Johansen, Steen (1948-1954) *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs skrifter*, bind 1-4. København.
 - Kofoed, Niels (1954) *Grundtvig som selvbiograf med særligt henblik på tidsrummet 1800-1810*. Skrifter udgivet af Grundtvig-Selskabet VIII. København.
 - Koch, Ludvig (1879-80) *Den Danske Kirkes Historie i Årene 1801-1817*. København.
 - Lehmann, Edvard (1929) *Grundtvig*. København og Oslo.
 - Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*, bind 1-2. København.
 - Michelsen, William (1956) *Den sælsomme forvandling i N.F.S. Grundtvigs Liv. Studier over Tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn*. Skrifter udgivet af Grundtvig-Selskabet IX. København.
 - Münter, Friederich (1901-1903) "Biskop Fr. Münters Erklæring til Kancelliet om Grundtvigs Dimisprædiken" udg. af Frederik Nielsen i *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. række, bind 1, s. 307-311. København.
 - Møller, Jens (1829) "Oplysninger til den Berlinske Beretning om Pastor Grundtvigs Fortjenester, og hans Forhold til saavel det theologiske Fakultet som til den danske Geistlighed" i *Nyt theologisk Bibliothek*, bind 15, s. 230-282. København.
 - Nielsen, Frederik (1889) *N.F.S. Grundtvigs religiøse Udvikling. Et Mindeskrift*. København.
 - Rønning, Frederik (1907-1914) *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede*, bind 1-4. København.
 - Scharling, C.I. (1947) *Grundtvig og Romantiken belyst ved Grundtvigs forhold til Schelling*. København.
 - Schelling, F.W.J. (1809) "Vom Ich als Princip der Philosophie" i *Philosophische Schriften*, bind 1. Landshut.
 - Skautrup, Peter (1968) *Det danske Sprogs Historie, bind 3*. København.

7.2 Utrykt

- Grundtvig-arkivet: fasc. 82.2.
- Rigsarkivet: Danske Kancelli, 1. Departement: Brevbog (1800-1847), 1810.
- Rigsarkivet: Danske Kancelli, 1. Departement: Journal (1804-1848), L 1810.
- Rigsarkivet: Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet: Kopibog (1777-1830).